

ВИВЧЕННЯ ТОПОНІМІКИ УКРАЇНИ В АСПЕКТІ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ЗМІСТОВОЇ ЛІНІЇ У ПРОФІЛЬНІЙ ШКОЛІ

Постановка проблеми. Нині важливим та актуальним завданням вчителя є виховання в учнів національної свідомості, плекання любові та поваги до Батьківщини, до українських звичаїв і традицій. Соціокультурний підхід передбачає подання інформації про матеріальну та духовну культуру українців, тому під час вивчення певних тем на уроках української мови вважаємо корисним залучення топонімів України, саме вони маркують культурний простір, є свідченням різних історичних віх становлення української нації.

Аналіз останніх досліджень. Значний внесок у розвиток теорії та методики розв'язання проблеми реалізації соціокультурної лінії можемо знайти у працях О. Вашуленко, Т. Мельник, М. Пентилюк, О. Семенов, В. Шляхова та ін.

Можливості вирішення топонімічних завдань, пов'язаних із розробкою теорії топоніміки, методів топонімічних досліджень, розкрито в роботах М. Максимовича, Я.-Б. Рудницького, Є. Черняхівської, А. Ярошевича та ін. Питання методики збирання, опрацювання топонімічної інформації, рекомендації щодо вивчення топоніміки окремої місцевості висвітлено в працях Л. Зеленської, О. Стрижака, М. Янко. З'ясування загальних та регіональних закономірностей топоніміки, результати збору та інтерпретації назв географічних об'єктів знаходимо в дослідженнях Л. Василюк, К. Галас, Ю. Карпенка, Н. Таранової, В. Чабаненка та ін.

Формулювання цілей статті. Мета дослідження – розглянути можливість використання топоніміки України в аспекті реалізації

соціокультурної змістової лінії на уроках української мови у профільній школі. Завдання цієї статті: з'ясувати умови, що впливають на успішний соціокультурний розвиток особистості під час навчання української мови; запропонувати завдання на опрацювання топонімів для реалізації соціокультурної змістової лінії на уроці української мови у профільній школі.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні однією з основних ідей суспільства є соціокультурний розвиток особистості, який має забезпечити освіта. Потребу формування в учнів соціокультурних знань і вмінь визначає необхідність розвитку національно свідомої та духовно багатой людини [2].

Ефективність соціокультурного розвитку насамперед залежить від позитивної мотивації учнів до вивчення, засвоєння знань, пов'язаних із народною культурою, здобуття досвіду ціннісного ставлення до світу тощо.

У Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти виокремлено соціокультурну змістову лінію як одну з провідних. Відповідно до навчальної програми з української мови для 10-11 класів (профільний рівень) очікуваними результатами навчально-пізнавальної діяльності учнів є поглиблення знань про історію, культуру свого регіону, відомості з історичної ономастики, топоніміки й мікротопоніміки [5].

Особливість топонімів полягає в тому, що в них закладена інформація, значно глибша за лінгвістичну. Комплексне дослідження топонімії певного регіону здатне розширити уявлення про образ населення, його географічний, економічний, історичний та політичний простори. Саме тому топоніми є предметом вивчення не лише лінгвіста, а й етнографа, історика, географа – фахівців, які дбають про збереження матеріальної та духовної культури людства.

Із наукової точки зору топоніміка – це наука, що вивчає географічні назви, їхнє походження, мотивацію, розвиток, зміни внутрішньої форми, написання і вимову, а також природні та соціальні умови минулого, за яких виникли певні найменування географічних об'єктів. Термін утворився з

грецьких слів *toros* і *опута*, які перекладаються «місцевість» і «назва» відповідно [3].

У зарубіжній та вітчизняній літературі питання топоніміки висвітлювалося різнобічно. Зокрема М. Максимович, М. Сумцов, розглядали топоніми як історичні пам'ятки та застосовували їх в історико-археологічних дослідженнях. Проблеми топоніміки порушували й успішно розв'язували в наукових працях із географії, історії, мовознавства ще з давніх часів, актуальна така праця й нині [3, 4].

Аналіз програми, підручників, навчально-методичного інструментарію дає змогу нам розробити завдання, які у своєму змісті забезпечують реалізацію соціокультурної змістової лінії завдяки використанню топонімів. Наприклад, під час вивчення словотвору десятикласники, виконуючи вправу, повинні записати, що є мотиваційною базою для наведених нижче назв сіл України.

Наприклад, с. Вишневе ← вишня.

с. Трояндове, с. Благодатне, с. Танівка, с. Петрове, с. Виноградівка, с. Щасливе, с. Зоряне, с. Вітрове.

Можемо запропонувати складніший варіант вправи для учнів 10 класу. Школярі мають записати слово, від якого походить топонім, а також вказати, який спосіб словотвору використаний для продукування відповідної назви села (с.) або селища (сел.); зробити висновок, який спосіб словотворення є найбільш частотним.

Наприклад, с. Вишневе ← вишня, суфіксальний спосіб.

сел. Інженерне, сел. Петропавлівка, с. Троїцьке, сел. Радісне, с. Сонячне, с. Рідне, с. Мирне, сел. Монастирське.

Для учнів 11 класу пропонуємо вправу, у якій необхідно виконати словотворчий аналіз поданих топонімів.

м. Чорноморськ, м. Запоріжжя, с. Червонокозацьке, с. Михайлівка, с. Іванове, смт. Захарівка, с. Тарасівка, с. Семененкове, с. Вербове.

У процесі роботи із завданнями учні здійснюють лінгвістичні спостереження над мовним матеріалом, фіксують традиції номінації в

топоніміці, занурюються в історичний контекст закріплення певної назви за населеним пунктом, засвоюють смаки українців, утілені у власних назвах, іншими словами, збагачують свої знання соціокультурного спрямування. Такий підхід до вивчення мови передбачає формування в учнів культурної та національної позиції.

Висновки. Отже, використання топонімів як елементів соціокультурної змістової лінії на уроках української мови сприятиме поглибленню знань з історії та культури рідного краю. У період відстоювання української державності особливої ваги набуває національно-патріотичне виховання учнів, молодого покоління, від якого залежить майбутнє нашої країни.

Список літератури:

1. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти: затв. Постановою Кабінету Міністрів від 30.09.2020 р. № 898.
2. Кучерук О. Соціокультурний розвиток учнів як лінгвометодична проблема. *Українська мова і література в школі*. 2014. Вип. 2 (112). С. 2–7.
3. Лабінська Г. Топоніміка: навчальний посібник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2016. 274 с.
4. Лиман І. Дослідники історії Південної України: бібліографічний довідник. Київ, 2016. 512 с.
5. Проць М. Реалізація соціокультурної лінії у процесі вивчення української мови. *Рідне слово в етнокультурному вимірі*. 2012. С. 459–464.
6. Українська мова. 10–11 класи. Програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів (зі змінами, затвердженими наказом МОН України від 07.06.2017 № 804).

Пугач Анна,

Криворізький державний педагогічний університет

Науковий керівник: к. ф. н., доц. Н. М. Малюга